

Wacław Urban

Wpływ Uniwersytetu Krakowskiego na Litwę w XV w.

Saeculum Christianum : pismo historyczno-społeczne 3/1, 85-90

1996

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

WACŁAW URBAN

WPLYW UNIWERSYTETU KRAKOWSKIEGO NA LITWĘ W XV W.

Już Kazimierz Morawski (1900) pisał, iż „troska o Litwę i Ruś (była) myślą przewodnią Akademii Krakowskiej w XV w.”. Wspominał on o walce prawnej Wydziału Prawniczego pod wodzą Stanisława ze Skalmierza przeciw koronacji Witolda około 1430 r., o opowiedzeniu się profesorów krakowskich za rebaptyzacją Rusinów, o udaniu się w 1494 r. słynnego astronoma Wojciecha z Brudzewa „ad serviendum illustrissimo principi magno duci Lithuanias”, ale systematycznego wykładu całego problemu nie dał¹.

Sprawę omówił szerzej w 1914 r. ks. prof. Jan Fijałek w rozdziale *Przysposobienie księży Litwinów w Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie*. Pisał on tam o obronie przez Pawła Włodkowica chrześcijańskości Litwinów, o wzmiankach o planach chrystianizacji w dokumentach fundacyjnych Kazimierza Wielkiego i Władysława Jagiełły, o bursie profesora Jana Isnera z 1409 r. przeznaczony częściowo dla Litwinów, o litewskich dobrodziejach Akademii, o Hermanie księciu Giedroyciu (zm. 1439), który po studiach akademickich poświęcił się karierze kanonika katedralnego krakowskiego. Słusznie przypuszczał, iż osiadły też w Krakowie świątobliwy Michał (właściwie Mikołaj) Giedroyc był jedynie synem mieszczańskim, ale niesłusznie zakładał, że Litwini zaczęli studiować na Akademii dopiero od 1413 r. Zdawał sobie w pełni sprawę Fijałek z dużego wpływu Uniwersytetu na mieszczan, szlachtę i księży litewskich w drugiej połowie stulecia. Wyliczył 8 magistrów krakowskich wśród kanoników wileńskich, a nie brakło ich także wśród tamtejszych notariuszy².

¹ K. M o r a w s k i, *Historia Uniwersytetu Krakowskiego*, Kraków 1900, t. I, s. 76, 105-106, 111, 250-252, t. II, s. 66-67, 70-73, 343, 715.

² J. F i j a ł e k, *Kościół rzymsko-katolicki na Litwie... (w): Polska i Litwa w dziejowym stosunku*, 1914, s. 69, 83, 110, 120-192; por. Archiwum Kapituły Krakowskiej, *Acta actorum*, t. 1, cz. 1, k. 1 r. – 2 r., 3 r.

Ponownie zwrócił uwagę Fijałek na problem litewski w Krakowie w artykule z tegoż 1914 r. o Janie Wajducie, księciu drohiczyńskim. Pisał tam: „Wyborem wnuka Kiejstuta, jedyne go z książąt litewskich duchownego, na drugiego rektora Uniwersytetu mistrzowie jagiellońscy usymbolizowali swoje posłannictwo naukowo-kościelne względem Litwy – Rusi”³.

Już zresztą 16 października 1401 r. pierwszy rektor uczelni Stanisław ze Skalberza wygłosił scholastyczną pochwałę Jana Wajduty, który nie był chyba wybitną jednostką, zmarł już w 1402 r., ale przysłużył się do odnowienia Uniwersytetu Krakowskiego. Mowa ta zachowała się w 3 egzemplarzach i jest obecnie przygotowana do wydania.⁴

Zofia Kozłowska-Budkowa w 1964 r. potwierdziła wyniki Fijałka, pisząc np., iż argumentowano za odtworzeniem Uniwersytetu Krakowskiego „potrzebą kształcenia w teologii Litwinów. Chodziło o osiągnięcie pełnej chrystianizacji Litwy przy pomocy wykształconego kleru narodowości litewskiej. Nie mniej ważnymi zadaniami teologów – Litwinów miało być przeciwdziałanie wpływom schizmy wśród książąt i bojarów litewskich, stworzenie rodzimej hierarchii kościelnej i skuteczne zaprzeczenie krzyżackiej wersji o trwałości pogaństwa w tym kraju.” Dlatego królowa Jadwiga z końcem XIV w. zaczęła zbierać fundusze na odnowienie uczelni. Zwłaszcza zaś służonym dla rozwoju szkolnictwa na Litwie był mistrz krakowski Mikołaj Gorzkowski, w latach 1407 – 1414 biskup wileński⁵.

Kilka uwag o Litwinach w Krakowie dał wówczas również Józef Garbacik, który jednak obliczył, iż w latach 1470 – 1520 na 14 326 tutejszych studentów zaledwie 241 pochodziło z Wielkiego Księstwa Litewskiego (1,7%)⁶.

Krokiem do tyłu był jedynie artykuł Krzysztofa Wójcika *Kontakty intelektualne z Litwą. Litwini na Uniwersytecie Krakowskim* z 1990 r. powtarza on dawne błędy, dodając własne, że jakoby pierwszy litewski bakałarz Jakub z Wilna pojawił się dopiero w 1419 r., podczas gdy miało to miejsce przynajmniej o rok wcześniej (pierwsze

³ T e n ż e, *Wnuk Kiejstuta Jan książę drohiczyński...* „Kwartalnik Historyczny”. T. 28: 1914, s. 181-197.

⁴ *Polski Słownik Biograficzny*, t. X, s. 424; Biblioteka Jagiellońska w Krakowie, rps 723, k. 200 r. – 203 v., rps 191, k. 348 r. – 352 r.; Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego, rps I Q 382, k. 90 r. – 94 v. Wydania podjął się pracownik Biblioteki Jagiellońskiej Ryszard Tatarzyński.

⁵ *Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1364-1764*, pod red. K. L e p - s z e g o, Kraków 1964, s. 40-42, 47, 50, 55, 61, 64, 85.

⁶ *Tamże*, s. 212, 218, 220.

stopnie Andrzeja i Piotra „da Brest” z lat 1405-1406 nie wiadomo, czy dotyczą Brześcia Litewskiego, czy Kujawskiego)⁷.

Przełom w badaniach nad Litwinami wśród studentów krakowskich przyniosła nieznaną nauce polskiej praca wybitnego uczonego litewskiego Wacława Biržiški z 1987 r. Obliczył on, że w XV w. na 204 studentów litewskich 188 przypadło na Kraków, a więc 92%. Studentów litewskich w starej stolicy Polski widzi on już od 1401 r. Wprawdzie ówczesny „Paulus de Belske” nie musiał pochodzić z Bielska Podlaskiego, ale już „Martinus custos ecclesiae Wynnensis” z następnego roku był przynajmniej „w mieszkaniu” Litwinem. Szczyt wpisów Litwinów w Krakowie przyniósł rok 1475 (9) i ósme dziesięciolecie wieku (38)⁸.

Niezastąpiony Antoni Krakowiak w swych *Dziejach wychowania i szkół w Polsce*, t. III, 1923, s. 93 i 159 wymienia na Uniwersytecie w latach 1433 – 1510 „blisko ćwierć setki młodzieży” z Kowna i około 65 z samego Wilna, co odpowiadałoby mniej więcej liczbie studentów z niedalekiego Radomia (Kowno), Wilno zaś przysłało prawie czterokrotnie więcej młodzieńców niż pobliski Miechów.

Dla zobrazowania wpływu Krakowa na Litwę w XV w. warto jeszcze uzmysłwić sobie, że na 7 biskupów wileńskich owego stulecia przynajmniej 4 tam studiowało, 2 pochodziło z ziemi krakowskiej, a tylko 1 był outsiderem wykształconym w Pradze⁹.

Wysuwanie na pierwszy plan przy odtwarzaniu Akademii chrystianizacji Litwy w dokumentach Władysława Jagiełły, biskupa krakowskiego Piotra Wysza i antypapieża Jana XXIII z lat 1401 – 1425 jest ogólnie znane, nie będziemy więc go już tu przytaczać. Warto jednak dodać, iż 22 marca 1410 krakowski profesor teologii Jan Isner pisał, że do ufundowanej przezeń Bursy Ubogich mają być przyjmowani „ante omnia... Lithuani et Rutheni habiles ad studium theologiae et artium ad dilucidandam catholicam fidem...”¹⁰ Kilka aktów procesowych wskazuje, iż studenci litewscy rzeczywiście przemieszkiwali w tej Bursa Pauperum.

Zdarzały się w Krakowie bójkі między Litwinami a Polakami, Mazurami, Ślązakami czy nawet Szkotami. W 1491 r. został ciężko

⁷ *Chrzest Litwy*, pod red. M. T. Zahajkiewicza, Lublin 1990, s. 231-240; *Statuta nec non Liber promotionum philosophorum ordinis in Universitate Studiorum Jagellonica...*, ed. J. Muczkowski, Kraków 1849, s. 5, 12.

⁸ V. Biržiška, *Lietuvos studentai užsienio universitetuose XIV-XVIII a.* Chicago 1987, s. 165-168; *Album studiosorum Universitatis Cracoviensis*, ed. A. Chmiel, Kraków 1887, t. I, s. 16-18, 31.

⁹ *Sacrum Poloniae Millenium*, Rzym 1954, t. I.

¹⁰ *Codex diplomaticus Universitatis Studii Generalis Cracoviensis*. Kraków 1870, t. I, s. 83.

poraniony Litwin Jerzy z Dokudowa¹¹. W 1475 r. Stanisława z Łęczycy poranili znów Litwini: Jerzy „habitans in hospitio domini Georgii alias Ypoliti” oraz Jan i Wańko z krakowskiej szkoły kolegiaty Wszystkich Świętych¹².

Akta z lat 1445 – 1490 wskazują, iż w Krakowie dostawały się także w ręce studentów litewskich książki rękopiśmienne. Jan z Kowna dzierżył np. *librum Passionis* wartości 2 grzywien, Stanisław bakałarz z Litwy posiadał kronikę polską Wincentego Kadłubka, wreszcie Andrzejowi z Kowna ukradziono *Quaestiones de anima* (zapewne Arystotelesa)¹³. Jerzy z Kowna nabył znów sobie zapewne przed 1490 r. w Krakowie zegar¹⁴.

Ostatnim może wybitnym piętnastowiecznym uczniem wszechnicy krakowskiej był zmarły dopiero w 1539 r. Olbracht Gasztold, wojewoda wileński i kanclerz litewski. Około 1492 r. kształcił się on w Krakowie pod kierunkiem Bernarda z Nysy i słynnego polihistora Jana z Głogowa, doskonale poznał tam język polski i kulturę zachodnią¹⁵.

Litwini nie tylko brali umiejętności z Krakowa, ale także mu je dawali. Świątobliwy Michał z Giedroyciów (ok. 1425 – 1485) zrobił bakalaureat w r. 1465 i osiadł jako zakonnik przy krakowskim kościele św. Marka. „Gdy umierał, sływał cudami”, jak podaje Miechowita. Kontaktował się zapewne z Janem Kantym. Michał był pewno plebejem z miasteczka Giedroycie pod Wilnem, jeśli w rękopiśmiennych rachunkach uniwersyteckich znaleziono, że w r. 1466 zalegał z opłatami za bakalaureat¹⁶.

Jako czynni wykładowcy brali Litwini niewielki jedynie udział w życiu Uniwersytetu. Docent Adam z Wilna wykładał w 1488 r. Horacego, podobny książę Andrzej Swirski w latach 1488 – 1490 Arystotelesa Elenchy i Posteriora, podobny Jan z Wilna w 1490 r. Arystotelesa Topikę. Docent Bernard z Wilna miał też wtedy czytać Horacego, ale nie czytał¹⁷.

Iluminatorem książek w Krakowie był w 1493 r. Maciej z Drohiczyna¹⁸. Pierwszym notariuszem publicznym z Litwy został tu 15

¹¹ *Acta rectoralia almae Universitatis Studii Cracoviensis*. Kraków 1893, t. I, nr 1500, 1502, 1505, 1510; Archiwum Archidiecezjalne w Krakowie, *Officialia* 15, s. 49.

¹² *Acta rect.*, t. I, nr 448, 453.

¹³ *Cracovia artificum. Supplementa (1441-1450)*, ed. B. Przybyszewski, Kraków 1993, nr 374; *Acta rect.*, t. I, nr 150, 619, 1212-1213, 1333, 1338, 1356.

¹⁴ *Acta rect.*, t. I, nr 1334, 1336.

¹⁵ *Polski Słownik Biograficzny*, t. VII, s. 299 i nast.

¹⁶ Tamże, s. 431-432; Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, rps 377 B – *Rationes promotionum universitatis*, k. 4 v.

¹⁷ *Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce*. Kraków 1886, t. IV, s. 7, 9, 14, 15.

¹⁸ AAK, *Off.* 18, s. 178.

września 1497 r. kleryk diecezji miednickiej, a więc Żmudzin Aleksy syn Andrzeja z miasteczka Rossienie blisko Kowna. W swym znaku notarialnym umieścił symbol szczęścia u Bałtów – swastykę, ale z krzyżykiem u góry¹⁹.

Najczęstszymi rzemieślnikami litewskimi w Krakowie byli kuźmierz, ale w latach 1452 – 1453 „Johannes Lithphanus”, złotnik z Krakowa, zawierał z tutejszymi dominikanami od Św. Trójcy układy w sprawie zrobienia srebrnej chyba monstrancji. Czy została ona wykonana, nie wiadomo, w każdym razie nie zachowała się ona u dominikanów krakowskich²⁰.

Wiadomo też, że Litwini, tacy jak Helena i Michał Kieżgajłow, Stanisław Wolimont, Władysław Butrym, królowa Zofia Holszańska czy dziadek Olbrachta Gasztołda Jan byli dobroczyńcami krakowskiej Almae Matris²¹. Wprawdzie Jerzy i Maria Michalewiczowie wśród około 80 piętnastowiecznych benefaktorów Uniwersytetu nie wymieniają żadnego Litwina, ale to świadczy tylko, że ich spisy nie są pełne²².

Na koniec niech mi będzie wolno podziękować litewskim kolegom Dariusowi Kuolysowi i Sigitasowi Lużysowi za wszechstronną pomoc.

THE INFLUENCE OF THE UNIVERSITY OF CRACOW ON LITHUANIA IN THE XVth CENTURY

S u m m a r y

The renewal of the University of Cracow in the year 1400 took place within the movement of the spread of catholicism in Litwa and Russia. The second rector of the university was the Litwan prince Jan Wajdut of Drohiczyne, from 1409-1410 professor Jan Isner founded the, *Bursa Pauperum (amongst other things.)* for Litwan students. The Litwan educated V. Biržiška counted, that from 204 students of the Great Principality of Litwa in the XVth century, 188 students came to Cracow. On the other hand, a large part of the higher Litwan clerics was occupied by Polish and Litwan people educated in Cracow. Through this city many manuscripts came to Litwa.

¹⁹ *Tamże*, t. 15, s. 550.

²⁰ *Tamże*, t. 9, s. 312-313; t. 8, s. 390-391; *Katalog zabytków sztuki w Polsce*. Warszawa 1978, t. IV, cz. 2, s. 170-173.

²¹ J. Fijałek, *Kościół...*, s. 129-132, 137; *Polski Słownik biograficzny*, t. X, s. 299.

²² J. Michalewicz, M. Michalewiczowa, *Liber beneficiorum et benefactorum Universitatis Jagellonicae in saeculis XV-XVIII*, Kraków 1978-1980, t. I, cz. I – II (maszynopis powielany).

Litwan people not only joined education in Cracow, they also shared it. The holy monk Michal Giedroyc, who lived in Cracow, was purely a plebian from Wilno, he passed his exams in 1465, for which he couldn't pay. Some Litwan docents gave lectures at the university from 1488 to 1490. The goldsmith „Johannes Litphanus” had from 1452 to 1453 an arrangement with the Dominicans' concerning creating a monstrance. Zmudzin Aleksy, from the village of Rossienie, became the first public notarial figure of Litwa in the year 1497, who had as a notarial-sign symbols of the pagan swastika with a small cross. Some powerful Litwans in the XVth century were also benefactors to the Cracow University.

Transl. by Fr. Faustyn Muir ZP